

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Книга XXVIII

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

PROCEEDINGS

OF

THE INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE

“PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN”

Volume XXVIII

Sofia • 2015

**Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences**

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Книга XXVIII

София • 2015

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

доц. д-р Мария Китанова, проф. д-р Светла Коева,
проф. д-р Сия Колковска, проф. д-р Максим Стаменов (отг. редактор),
проф. д-р Марияна Цибранска-Костова

УРЕДНИК

гл. ас. д-р Иво Панчев

- © Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН, 2015
- © Константин Атанасов Жеков, художник на корицата, 2015
- © Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2015

ISSN 0323-9934

СЪДЪРЖАНИЕ

Христина Дейкова, Мария Гарова. Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език (думи с начално х-/ch-, h-). I. Праславянско лексикално наследство в българския и в полския език.	7
Георги Митринов. Българското църковно-историческо наследство в Беломорието. 1. Надписи на надгробия.	53
Маргарита Котева. Названия на традиционно консервирани храни и напитки в българските диалекти (лексикосемантично изследване).	88
Лучия Антонова-Василева. Българо-словенски езикови успоредици на диалектно равнище (по данни от електронно съпоставително изследване).	122
Цветелина Георгиева. За изразяване на посесивността при някои роднински названия в българския език с оглед на лексикографската практика.	139
Ванина Сумрова. Маскулинизацията на съществителните имена в българския език.	174
Татяна Илиева. Отново за лингвокултурния концепт <i>джендър</i> в българските паремии.	205
Иво Панчев. За социалистическата концептосфера в България.	252
Максим Стаменов. „Неменливите думи и възклици“ на акад. Беньо Цонев и модалната рамка на изказа в речта на българите при употребата на заемки от османски.	273

**ИСТОРИКО-ТИПОЛОГИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ
НА РЕЧНИКОВИЯ СЪСТАВ НА БЪЛГАРСКИЯ
И ПОЛСКИЯ ЕЗИК (ДУМИ С НАЧАЛНО *x-/ch-*, *h-*)¹**

**I. Праславянско лексикално наследство
в българския и в полския език**

Христина Дейкова, Мария Гарова

Резюме. Цел на изследването е установяване на сходствата и различията между българския и полския език при унаследяването на домашната, праславянска лексика (на книжовно и диалектно равнище) и при възникването на по-късни новообразувания в изследвания фрагмент от лексикона (думи с начално *x-/ch-*). Разкриват се определени закономерности и тенденции в историческия развой на лексикалните системи на двата славянски езика. Работата е принос към теорията и практическото прилагане на историческата типология на славянските езици като методологичен подход, който все още не е достатъчно разработен при съпоставителните изследвания на славянската лексика.

Abstract. The aim of the research is to establish the similarities and differences between the Bulgarian and the Polish languages in inheriting the Common Slavic lexicon (on both literary and dialect level) and concerning later newly formed words in both languages as well (words with initial *x-/ch-*). Certain patterns and tendencies in the historic development of the lexical systems of both Slavic languages are revealed. The study is a contribution to the theory and practical implementation of the historical typology of the Slavic languages – that has been a methodological approach for exploring the Slavic lexicon still relatively undeveloped.

Keywords: Slavic historical typology, contrastive and comparative linguistic approaches, Bulgarian and Polish lexicons, common Slavic lexical heritage.

**БЪЛГАРСКОТО ЦЪРКОВНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО
В БЕЛОМОРИЕТО
I. Надписи на надгробия**

Георги Митринов

Резюме. Публикацията е посветена на неизследваното все още българско църковно-историческо наследство в Западна Тракия и Източна Егейска Македония. В нея се разглеждат оцелели епиграфски паметници с български следи от проучваните райони. Първата част е посветена на надгробните епиграфски паметници, които основно са гръцки текстове, писани с гръцка графика. Но сред тях се откриват и надписи на български език, оформени с кирилска графика.

Abstract. The publication is devoted to the unexplored yet Bulgarian church-historical heritage in Western Thrace and Eastern Aegean Macedonia. It studies remaining epigraphic records with Bulgarian traces from the researched regions. The first part examines gravestones epigraphic records that are mainly Greek texts written with Greek letters. But also inscriptions in Bulgarian language written with Cyrillic letters can be found among them as well.

Keywords: epigraphy, history, gravestones, classification, graphic peculiarities.

НАЗВАНИЯ НА ТРАДИЦИОННО КОНСЕРВИРАНИ ХРАНИ И НАПИТКИ В БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ (Лексикосемантично изследване)

Маргарита Котева

Резюме. Тази студия представя лексикосемантично изследване на лексикалните различия в номинацията на консервираните храни и напитки в българските диалекти на макро-диалектно равнище (върху цялата българска езикова територия). Термините са разделени в пет групи. В ономаσιологичен аспект е анализирана тяхната парадигматична структура (форма, произход и териториално разпространение), тяхната семантична структура и семантични взаимоотношения (родово-видови връзки, явления като синонимия, полисемия, омонимия, антонимия и др.). Проучването разкрива вътрешносистемните взаимоотношения между лексикалните единици през призмата на българската материална народна култура и светоглед.

Abstract. This study presents a lexical-semantic research of the lexical differences in the nomination of canned foods and drinks in the Bulgarian dialects on macro-dialect level (on the whole Bulgarian language territory). The terms are divided into five groups. Their paradigmatic structure (their form, origin and territorial spreading), their semantic structure and semantic relationships (generic-species relations, phenomena synonyms, polysemy, homonymy, antonymy and others) are analyzed by onomatological approach. The study reveals the intra-system relationships between lexical units through the prism of the Bulgarian material folk culture and worldview.

Keywords: Bulgarian dialects, names of canned foods and drinks, lexical-semantic research.

**БЪЛГАРО-СЛОВЕНСКИ ЕЗИКОВИ УСПОРЕДИЦИ
НА ДИАЛЕКТНО РАВНИЩЕ
(ПО ДАННИ ОТ ЕЛЕКТРОННО СЪПОСТАВИТЕЛНО
ИЗСЛЕДВАНЕ)**

Лучия Антонова-Василева

Резюме. Настоящата студия е разработена въз основа на материал от проекта „Електронен модел за съпоставително изследване на български и словенски език на диалектно равнище“. Според данните от архивите и електронната съпоставка между тях се правят изводи за паралелите между словенските и българските диалекти на фонетично и морфологично равнище. Студията обръща внимание и на семантичните особености на диалектните думи със сходна фонетична структура и обща етимология.

Abstract. The basis of the present study constitutes the material which is subjected to analysis in the development of the project "Electronic model for comparative study of Bulgarian and Slovenian language at dialectal level". According to data from the archives and their electronic comparison conclusions are drawn on parallels between Slovenian and Bulgarian dialects at phonetical and morphological level. The study draws our attention also to the semantic features of the dialect words with similar phonetic structure and common etymology.

Keywords: dialectology, Slavic languages, comparative linguistics.

**ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ПОСЕССИВНОСТТА ПРИ НЯКОИ
РОДНИНСКИ НАЗВАНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК С ОГЛЕД НА
ЛЕКСИКОГРАФСКАТА ПРАКТИКА**

Цветелина Георгиева

Резюме. Студията анализира спецификата в българския език да се изразява посесивност чрез два типа моносъставни единици с основен компонент роднинско название. Установява се, че за това е от съществено значение морфологичната специфика на наименованията (дали те са съществителни, или субстантивирани прилагателни и субстантивирани местоимения), тяхната форма (членувана или нечленувана), начинът на словообразуване и синтактичната функция и позиция в изречението.

Abstract. The study analyzes the specifics of the Bulgarian language to express possessive relations through two types one-word expressions with family appellations as a basic component. It is found out that the morphological specifics of the appellations (whether they are nouns or substantive adjectives or substantive pronouns), their form (definite or indefinite), word formation and specifics their syntactic function and position in the sentence are very essential.

Keywords: possessiveness, family appellations, reverse addresses, elliptical addresses.

МАСКУЛИНИЗАЦИЯТА НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Ванина Сумрова

Резюме. В студията се разглежда широкият кръг от въпроси, свързани с маскулинизацията на съществителните имена в българския език. Подробно са представени разнородните по характер причини и фактори, които обуславят явлениято. Посочени са и грешки или трудности в речевата практика, породени от маскулинизирани употреби. Постановките са подкрепени с множество примери и с препратки към други изследвания. Доказана е тезата, че при т.нар. конкретно назоваване на лица жени няма основания за маскулинизация.

Abstract. The article looks at a broad range of issues in connection with the use of masculine gender nouns for persons of female gender in Bulgarian. The diverse causes and factors that determine this usage are shown in detail. The article also indicates errors and difficulties in spoken usage that arise from the use of masculine gender nouns when referring to persons of female gender. The findings are supported by a large number of examples and references to other studies. Evidence is presented for the hypothesis of the impossibility of using nouns of masculine gender for persons of female gender in so-called definite descriptions.

Keywords: grammar, lexicology, person names, agreement.

ОТНОВО ЗА ЛИНГВОКУЛТУРНИЯ КОНЦЕПТ *ДЖЕНДЪР* В БЪЛГАРСКИТЕ ПАРЕМИИ

Татяна Илиева

Резюме. В предлаганото експозе въз основа на конкретни примери от българската паремиология се търсят проявите на категорията *джендър* на лингвистично равнище и се изследва езиковата рефлексия спрямо измененията, които настъпват в обществените възгледи за пола като социокултурна конструкция. Изследването почива върху методи, разработени от семантични и когнитивни лингвистични теории. Съпоставянето на резултатите от нашия езиков анализ с резултатите от други изследвания, например антропологични, исторически и др., дава основание да се говори за принадлежността на българите към една по-голяма общност от народи с приличащи си картини на света.

Abstract. On the basis of concrete examples from Bulgarian paremiology the present expose seeks the manifestations of the category of gender on a linguistic level and investigates the response of the language to the changes that occur in the public views on gender as a socio-cultural construction. The study is based on methods elaborated by semantic and cognitive linguistic theories. The collation of the results of our linguistic analysis with the results from other investigations, for instance anthropological, historiographic, and other research, gives one ground to suppose that the Bulgarians belong to a wider community of nations that have similar views of the world.

Keywords: gender, Bulgarian paremiology.

ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА КОНЦЕПТОСФЕРА В БЪЛГАРИЯ

Иво Панчев

Резюме. Интересът към изминалия социалистически период на България расте с годините. Тук подхождаме към този период от лингвокултурологична гледна точка: търсим очертанията на социалистическата концептосфера чрез анализ на някои от концептите като *труд* и *дом* и пресичащите се с тях *заплата*, *почивка*, *урбанизация*, *дефицит* и др. Като използваме различен инструментариум и материал за анализ, достигаме до изводи за промяната, настъпила в запълването на концептите през периода на социализма. Лингвокултурологичните интерпретации нямат претенцията да бъдат последна истина за характера на концептите през споменатия период, а по-скоро отварят поле за научна дискусия.

Abstract. Over recent years, there has been a growing interest toward the past socialist period in Bulgaria. This project approaches the period from a linguo-cultural point of view, by exploring the outlines of the socialist conceptsphere through an analysis of certain concepts, like ‘labor’ and ‘home’, and their cross references ‘salary/wages’, ‘holidays’, ‘urbanization’, ‘shortage’, etc. Using a number of different tools and materials for analysis, particular conclusions have been reached as regards the change in the content of the concepts that occurred during the socialist period. The linguo-cultural interpretations do not claim to be the final truth about the existence and realization of the concepts during the examined period; rather, they would present a challenge for a scientific discussion.

Keywords: socialist period, conceptsphere, labor, home.

**„НЕМЕНЛИВИТЕ ДУМИ И ВЪЗКЛИЦИ“
НА АКАД. БЕНЬО ЦОНЕВ И МОДАЛНАТА РАМКА
НА ИЗКАЗА В РЕЧТА НА БЪЛГАРИТЕ ПРИ УПОТРЕБАТА
НА ЗАЕМКИ ОТ ОСМАНСКИ ТУРСКИ**

Максим Стаменов

Резюме. Преди около сто години акад. Беньо Цонев (1984) предлага първата тематично ориентирана класификация на заемките от османски турски (турцизмите) в българския език. В тази класификация се оказват идентифицирани трите най-важни особености, които ги характеризират като клас заемки. Първата от тях се отнася до бързината и степента на тяхната архаизация. Втората е с оглед на мащабите и дълбочината на пейоративизацията им. Третата има отношение към употребата на част от тях в дискурсна функция, която се оказва твърде трудно да се опише и от формално-граматична, и от семантична гледна точка. В предлаганата студия ще бъдат обсъдени някои от значенията на така наречените от Б. Цонев „неменливи думи и възклици“ и начините на тяхната употреба при комуникация.

Abstract. About one hundred years ago the Bulgarian linguist Benyo Tsonev (1984) was the first to propose a thematically based taxonomy of the loans from Ottoman Turkish into Bulgarian. In it he registered for the first time the three most noted peculiarities that characterize them up to the present day. The first of them concerns the speed and degree of their archaization. The second has to do with the wide and deep trend in pejorativization of the loans from this language. The third is about the discourse function of a significant part of them that turns out difficult to describe both from formal and semantic point of view. In the present article I discuss some of the peculiarities related to the meaning and way of use of the discourse particles, interjections, etc. borrowed from Ottoman Turkish.

Keywords: taxonomy of Ottoman Turkish loan words in Bulgarian; discursive functions of loans; meaning of discourse particles and interjections; use of discourse particles and interjections.